

Український інститут національної пам'яті

Методичні рекомендації для закладів освіти до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України

Вступ

Ключові повідомлення

Історична довідка

Акція “Сонях”

Рекомендації до першого уроку “Жива історія”

Корисні тематичні посилання: ресурси та матеріали Інституту

Вступ

29 серпня в Україні відзначається День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. Цей день встановлено Указом Президента України від 23 серпня 2019 року № 621 для увічнення героїзму військовослужбовців і добровольців, котрі віддали життя за батьківщину. Збереження і гідне вшанування пам'яті полеглих захисників України є священним обов'язком держави і суспільства.

Кабінет Міністрів України розпорядженням від 11 липня 2023 року № 617-р затвердив план заходів із відзначення у 2023 році цієї пам'ятної дати. Планом

передбачено проведення національно-патріотичних заходів у закладах освіти та культури, місцях дислокації військових частин, вищих військових навчальних закладах, установах та організаціях із залученням їх особового складу та/або штатних працівників, ветеранів сучасної російсько-української війни. Закладам освіти пропонується провести із залученням ветеранів перший урок у 2023/2024 навчальному році.

Український інститут національної пам'яті розробив тематичні інформаційні матеріали.

Ключові повідомлення

Україна сьогодні переживає найбільше випробування в новітній історії – збройну боротьбу за незалежність і територіальну цілісність проти російського агресора.

Сучасна російсько-українська війна триває від 2014 року. Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну в лютому 2022 року остаточно зірвало маску з агресивного путінського режиму та відкрило нову сторінку героїзму, стійкості та, на жаль, втрат України в боротьбі за суверенітет і соборність.

29 серпня 2014 року сотні наших захисників у соняшникових полях під Іловайськом поклали свої життя на вівтар свободи та незалежності нашої країни. 366 українських воїнів полягли там, 429 – зазнали поранень, 158 – зникли безвісти, 300 – опинилися в полоні. Тому символом Дня пам'яті захисників України стала квітка соняха. Він – не просто символ історичної мужності українських воїнів, це – символ життя України.

29 серпня ми згадуємо не лише тих, хто загинув в Іловайській трагедії, а й десятки тисяч полеглих захисників і захисниць України в сучасній російсько-українській війні від 2014 року. Вони стоять в одному ряду з усіма поколіннями борців за волю і державну самостійність – від воїнів Русі-України, лицарів Костянтина Острозького, козаків Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького та Івана Мазепи до бійців Армії Української Народної Республіки та Галицької армії Західно-Української Народної Республіки, Антигітлерівської коаліції часів Другої світової війни, Української Повстанської Армії. Це воїнство мужньо здобувало героїчні перемоги і віддавало життя за українську землю.

Попри велику кількість втрат у сучасній російсько-українській війні маємо й історичну перемогу – згуртовану націю, готову боротися за волю і свободу. Україна може спертись на широку підтримку громадян, бо на захист незалежності держави стали мешканці всіх, без винятку, регіонів нашої країни.

У нинішній війні ми платимо надзвичайно велику ціну. Безперечно, це не єдиний день у році, коли згадуються полегли та віддається їм шана. Однак це нагода

для всього суспільства разом зробити усе можливе, аби пам'ять про героїв була збережена та зміцнена на багато поколінь вперед.

Поки триває війна, ми не можемо знати точну кількість загиблих, назвати всіх поіменно або розповісти всі історії. Проте впевнені, що українське суспільство докладе максимум зусиль, щоб загиблі герої залишилися в нашій пам'яті не абстрактним образом або цифрою, а отримали належну шану. Щоб наша пам'ять про них була живою і дієвою. Щоб кожен із нас долучився до захисту і перемоги України.

Пам'ять про борців і їхні подвиги є найвищою цінністю в шкалі нашої національної ідентичності. А віра і впевненість, що в разі загибелі на полі бою жертвність воїна буде пошанована на державному рівні, є дуже важливою для підняття морального духу військовослужбовців.

Історична довідка

Початок війни. У 1991 році Україна відновила незалежність. Однак Російська Федерація не відмовилася від спроб повернути контроль над Україною. Тиск посилювався з приходом до влади там колишнього співробітника репресивного органу КГБ Володимира Путіна.

21 листопада 2013 року в Києві зібрався Євромайдан. Ним розпочалась Революція Гідності з головною вимогою повернути Україну до європейського шляху розвитку і підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, від чого відмовився тодішній Президент України Віктор Янукович. Трагічною ціною протистояння на майдані стала Небесна Сотня – 107 загиблих героїв, різних за віком, статтю, освітою, з різних куточків України та з-за кордону. Наляканий Віктор Янукович втік до Росії, звідки закликав Володимира Путіна здійснити військове вторгнення в Україну для відновлення його влади.

Російська Федерація скористалася тимчасовим вакуумом влади в Україні та перейшла до активних агресивних дій з використанням так званих “зелених чоловічків” (російських військовослужбовців без розпізнавальних знаків, які масово використовувались для захоплення адміністративних будівель та військових частин в Криму). Сучасна російсько-українська війна розпочалась із захоплення Росією Кримського півострова у березні 2014 року. Це визнали і міжнародні суди, зокрема, Європейський суд з прав людини підтвердив, що РФ встановила контроль над Кримом з 27 лютого 2014 року.

У березні–квітні 2014 року російські спецслужби та диверсанти почали розхитувати ситуацію і в південних і східних областях України, організовуючи антиукраїнські мітинги і спроби утворити незаконні квазідержавні утворення. У

відповідь патріотичні українські сили чинили спротив масовими акціями з метою зберегти територіальну цілісність держави.

На початку квітня Росія приступила до реалізації плану “Новоросія” – почалося військове захоплення території східних областей України. Після проголошення так званих “народних республік” на Донеччину та Луганщину безперешкодно і масово прибували не тільки загони російських диверсантів, а й військова техніка зі зброєю. Проте план на повторення швидкого “кримського сценарію” дав збій. Боездатні частини Збройних Сил України, Національної гвардії і добровольчі формування зламали намір агресора. Протягом літа 2014 року російські гібридні сили на сході України зазнавали значних втрат в особовому складі, озброєнні, військовій техніці. 23–25 серпня на територію Донецької та Луганської областей зайшли вісім батальйонних тактичних груп Збройних сил РФ. До наступу залучили 70 російських військових частин, зібраних з усієї федерації, які розпочали новий виток ескалації агресії РФ.

Бої за Іловайськ. Боротьба за стратегічно важливе місто Донбасу – Іловайськ, тривала з початку серпня 2014 року паралельно зі штурмом Савур-Могили, Антрацита і Красного Луча (тепер – Хрустальний). Українським військовим майже вдалося оволодіти містом, ключовим для перерізання комунікацій бойовиків. Але у плани Москви не входило швидке завершення війни на Донбасі, тому вона кинула проти українців свої регулярні війська у значно більших масштабах, ніж раніше. За даними української розвідки, російські регулярні війська нараховували близько 4 тисяч солдатів та офіцерів у складі 4-х батальйонних тактичних груп, підкріплених підрозділами Сил спеціальних операцій РФ.

До 28 серпня 2014 року російські регулярні війська та бойовики оточили угруповання сил АТО (війська сектору “Б” та батальйони МВС України “Дніпро-1”, “Миротворець”, “Світязь”, “Херсон”, “Івано-Франківськ”, Нацгвардії “Донбас”). Українське командування розраховувало деблокувати їх за допомогою резервів сил АТО. Але призначені для цього підрозділи були укомплектовані переважно з нещодавно мобілізованих бійців без належної підготовки.

Після переговорів російське військове командування надало гарантії безпечного виходу українських сил з оточеного Іловайська. Рух двох колон розпочався 29 серпня. Однак росіяни порушили домовленості, розстрілявши колони на марші із засідок. Унаслідок підступності росіян українська армія втратила загиблими 366 воїнів, 429 отримали поранення, 158 зникли безвісти, 300 опинилися в полоні. Вторгнення російських військ та іловайська трагедія змусили українську сторону погодитися на умови перемир'я за крок до перемоги над окупантами. Тож 5 вересня було підписано Мінську тресторонню угоду (так званий Мінський протокол).

Героїчна оборона Донецького аеропорту. Бої за Донецький аеропорт (ДАП) стали зразком незламності українських воїнів. Вони тривали 242 дні – від 26 травня 2014 року по 22 січня 2015-го – і закінчилися після повної руйнації старого та нового терміналів. ДАП розглядався як потенційний плацдарм для наступу сил АТО на Донецьк. Українські військові утримували старий та новий термінали. Проросійські сили систематично штурмували їх, внаслідок чого у грудні 2014 року значних руйнувань зазнав старий термінал.

Кульмінацією боїв за ДАП став січень 2015 року. 13 січня впала диспетчерська вежа аеропорту, а 20-го числа окупанти здійснили кілька підривів бетонних перекриттів терміналу, внаслідок чого під завалами загинуло 58 бійців. 22 січня сили АТО відступили з аеропорту. За офіційними даними, у боях за ДАП загинуло більше 200 українських військових. За різними підрахунками, росіяни втратили до тисячі бойовиків, у тому числі найманців елітних частин ФСБ та ГРУ.

В обороні Донецького аеропорту брали участь спецпризначенці 3-го окремого полку, бійці 79-ої, 80-ої, 81-ої, 95-ої окремих аеромобільних, 93-ої та 72-ої окремих механізованих бригад, 1-ої окремої танкової бригади, 57-ої окремої мотопіхотної бригади, 91-го окремого полку, 90-го окремого аеромобільного та 74-го окремого розвідувального батальйонів, бійці полку “Дніпро-1”, Добровольчого українського корпусу (ДУК), батальйону ОУН та інші.

Восени 2014 року в мовний вжиток увійшов термін “кіборги”. Так росіяни назвали оборонців ДАП, опір яких вони не могли зламати попри шалені обстріли з танків, артилерії та перевагу в кількості особового складу. Те звитяжне протистояння стало символом незламності наших військових. Кіборги витримали. Не витримав бетон.

Бої за Дебальцівський плацдарм. Узимку 2015 року активні дії були зосереджені на Дебальцівському напрямку. З обох сторін у ній взяли участь тисячі бійців, сотні одиниць техніки й артилерії. Її найгостріша фаза тривала майже місяць – з 25 січня до 18 лютого 2015 року.

За даними Міноборони, у другій половині січня 2015 року російські окупанти кинули всі сили на розширення територій своїх квазідержавних утворень. Наступ планували одночасно по трьох напрямках: Щастя – Трьохізбенка на Луганщині, а також Дебальцеве та Маріуполь на Донеччині. Головним напрямком удару став саме так званий Дебальцівський виступ, який на кілька десятків кілометрів вклинювався між територіями самопроголошених “ДНР” та “ЛНР”. Активний наступ на околиці Дебальцевого окупанти почали 25 січня. Штурм проходив за безпосередньої участі кадрових російських військових – до восьми батальйонних тактичних груп та артилерійських дивізіонів збройних сил РФ.

27 січня бойовики атакували позиції сил АТО у місті Вуглегірськ. Після запеклих боїв через чотири дні українські сили залишили місто. Сили АТО у складі бійців і техніки 30-ї бригади та батальйонів МВС, Нацгвардії імені Кульчицького та “Донбас”, кілька разів намагалися відбити місто, однак безуспішно.

На початку лютого у районі Дебальцівського виступу було зосереджено 4,7 тисячі українських військових та 500 бійців МВС, Нацгвардії та СБУ. Їм протистояло близько 19 тисяч окупантів. Противник мав перевагу за всіма зразками важкого озброєння, зокрема у танках – у три рази, в артилерії – фактично в чотири рази. 7 лютого після безперестанних боїв наші частини залишили село Рідкодуб, а 9 лютого бойовики взяли під контроль село Логвинове, через яке проходить дорога з Дебальцевого на Артемівськ (нині – Бахмут). Саме по ній здійснювалося забезпечення сил АТО. Логвинове також намагалися відбити, зокрема силами 79-ї та 95-ї десантних бригад і Нацгвардії. На підступах до села відбулися танкові бої. Однак у підсумку село залишилося під контролем бойовиків. Саме у зв’язку з перекриттям дороги на Артемівськ в Логвиновому сепаратисти повідомили про повне оточення угруповання сил АТО в Дебальцевому. 12 лютого в столиці Білорусі було підписано угоду, відому як “Мінськ-2”.

Після встановлення умовного перемир’я окупанти перекинули під Дебальцеве додаткові сили з інших напрямів. Допомогати силам АТО на виступі ставало дедалі важче. За таких умов Антитерористичний Центр і Генеральний штаб вирішили до ранку 18 лютого вивести всі підрозділи з району. Враховуючи морози, планувалося виходити не лише автошляхами, а й польовими дорогами. Відведення військ проходило двома основними маршрутами невеликими колонами під прикриттям бойових броньованих машин та артилерії. Також був організований відволікаючий маршрут, де імітувався рух колон. У бойових умовах повний вихід з Дебальцевого тривав кілька діб. Комусь вдалося вийти на техніці, а деякі підрозділи (ЗСУ та МВС), втративши машини внаслідок засідок або ж бездоріжжя, виходили пішки. Після завершення відходу сили АТО зайняли нову лінію оборони по світлодарській дузі. За даними Генерального Штабу Збройних Сил України, за весь час оборони Дебальцівського виступу загинуло 136 та було поранено 331 українських військових (за підрахунками Книги пам’яті полеглих за Україну, під час боїв з 25 січня до 18 лютого 2015 року загинуло 269 бійців).

Позиційна війна. Після боїв за Дебальцеве на Донбасі настало зниження активності бойових дій, а лінія фронту відтоді і по лютий 2022 рік майже не змінювалася. У червні 2015 бойовики здійснили свій останній великий наступ, намагаючись заволодіти районним центром Мар’їнка. Завдяки злагодженим діям сил АТО, ця спроба була відбита із втратами для ворога.

Війна перейшла в стан позиційної боротьби. Але вона не зникла з порядку денного України та світу. Майже щодня на всій лінії розмежування фіксувалися артилерійські обстріли та стрілецький вогонь. Гинули й отримували поранення українські воїни.

Початок повномасштабного вторгнення. 24 лютого 2022 року близько 4-ї години президент РФ Володимир Путін оголосив про початок «спеціальної воєнної операції», метою якої він назвав «демілітаризацію і денацифікацію України». За кілька хвилин російські ракети атакували українські аеродроми та військові об'єкти по всій Україні, почалося відкрите збройне вторгнення росіян із території Білорусі та тимчасово окупованого Криму. Російсько-українська війна, розпочата РФ у 2014-му, перейшла в нову гостру фазу.

Повномасштабне вторгнення військ противника до України велося багатьма напрямками, внаслідок чого сформувалося кілька операційних зон: Північно-Західна, Східна та Південно-Західна.

Путін планував блицкриг: висадити десант на Гостомельський аеродром і захопити Київ за підтримки важкої бронетехніки й артилерії, які зайшли через Чорнобильську зону. Вважалося, що після цієї блискавичної атаки українська влада капітулює. На взяття Києва відводилося не більше як 3–5 днів. Паралельно було завдано удару з півночі по Чернігову, Сумах та Харкову, а з півдня – на Одесу, Миколаїв, Херсон і Маріуполь.

Уже сьогодні серед знакових тактичних епізодів повномасштабної війни можна назвати **битву за Київ** (24 лютого – 1 квітня 2022 року). Наступ на столицю відбувся з трьох напрямків. Ворог задумав стрімко прорватися до центру столиці колонами бронетехніки та зайняти урядовий квартал. Стійкий опір ЗСУ зірвав наміри РФ. Ворожі війська закріпилися на лінії Макарів–Гореничі–Буча–Демидів. Проте через безрезультатність спроб прорватися до Києва вже наприкінці березня командування РФ вирішило вивести війська з Київської області. Відбиваючи наступ противника, підрозділи Сил оборони України змогли зупинити його просування на всіх напрямках.

Епізодами битви за Київ стали:

– бої за Ірпінь, Ворзель, Бучу, Гостомель. Застосування реактивної, ствольної артилерії, танків, стрілецького озброєння призвело до великих жертв серед цивільних. Одночасно рашисти масово проводили серед місцевих так звані зачистки. Тіла численних жертв ховали у братських могилах. З 19 березня підрозділи Сил оборони України перейшли до контрнаступу. Ворог почав відступати;

– бої за аеропорт “Антонов” у Гостомелі. Противник намагався встановити контроль над цим стратегічно важливим об'єктом, щоб безперешкодно перекидати

транспортною авіацією боєприпаси й висаджувати десант. На цьому аеродромі перебував на ремонті флагман і символ української авіації – легендарний Ан-225 «Мрія». Масованими обстрілами російські окупанти знищили «Мрію». Під час боїв злітно-посадкову смугу суттєво пошкодили, тож противник не зміг розвантажити на летовищі основні сили.

Знаковий тактичний епізод першого етапу повномасштабного вторгнення – **бої за Маріуполь**. 28 лютого 2022 року противник розпочав облогу міста – підійшов одночасно з заходу та сходу. Сили оборони України вимушені були відступити до міста й вести кругову оборону попри суттєву чисельну та вогневу перевагу ворога. На 1 квітня окупанти оточили Маріуполь і почали просуватися до центру. 11 квітня група українських оборонців здійснила прорив із міста, пододала 175 кілометрів тилами ворога й вирвалася з оточення. Від 21 квітня єдиним опорним пунктом Сил оборони України в Маріуполі лишився металургійний комбінат «Азовсталь». Тримавши там оборону до 20 травня, наші герої відтягували найбоєздатніші ворожі підрозділи від інших напрямків.

II етап: травень – серпень 2022 року

Після провалу первинного задуму щодо швидкого прориву та захоплення України, противник перегрупував війська та продовжив наступ на кількох напрямках. Сили оборони України перейшли до стабілізаційних заходів, а ведення бойових дій звузилося до двох операційних зон – Східної та Південно-Західної.

Серед знакових тактичних епізодів цього етапу – бої за Сєвєродонецьк – Лисичанськ. 8 травня, намагаючись захопити Луганську область, ворог загарбав Попасну, 12 травня – Рубіжне. Нехтуючи принципом мінімізації руйнувань цивільних об'єктів, рашисти масовано обстрілювали населені пункти області з артилерії та авіації. На кінець травня почався штурм Сєвєродонецька. Через застосування масового артилерійського вогню (вороги витрачали до 70 тисяч тонн боєприпасів на добу) та для уникнення оточення підрозділи Сил оборони України 22 червня муслили відійти з Сєвєродонецька, а на початку липня – з Лисичанська. Стійкість українських оборонців суттєво виснажила загарбників – вони зазнали численних втрат і вичерпали резерви.

На цьому етапі варто згадати й бойові дії на Лиманському, Авдіївському та Новопавлівському напрямках.

III етап: вересень – грудень 2022 року

Ворог втратив ініціативу та мусив вживати радикальних заходів для збереження свого положення на окупованих територіях. Зусилля військово-політичного керівництва України були спрямовані на забезпечення умов для

звільнення тимчасово окупованих територій і нарощування засобів для продовження наступальної операції.

На цьому етапі знаковими тактичними епізодами були наступальні операції Сил оборони України:

– **Харківська наступальна операція.** Противник продовжив активні наступальні та штурмові дії в Донецькому операційному районі. Окремі підрозділи перекинув на Херсонський напрямок. Це дало змогу Силам оборони України 5 вересня розпочати наступальну операцію в Харківській області. Заскочені зненацька ворожі підрозділи були розгромлені та дезорієнтовані. Лише в середині жовтня ворог закріпився на рубежі Сватове – Кременна. Українці звільнили до 500 населених пунктів, серед них – міста Ізюм, Балаклія, Куп'янськ.

– **Херсонська наступальна операція.** З 29 серпня до 23 вересня українські війська вийшли на адміністративний кордон з Херсонською та Дніпропетровською областями й розпочали створювати плацдарм для просування. В листопаді підрозділи Сил оборони України вийшли на правий берег річки Дніпро, рашисти ж, щоб хоч якось зберегти живу силу, відійшли на лівобережжя. Завдяки успішному проведенню цієї операції Україна звільнила від загарбника Херсон і ще понад 200 населених пунктів.

Бойові дії у 2023 році

Бахмутська оборонна операція. Бої за Бахмут розгорнулися із кінця липня 2022 року, хоча масовані обстріли міста з боку окупантів тривали від травня, гинули мирні мешканці.

Епіцентром бойових дій Бахмут став узимку 2022–2023 років. Російські окупанти зосередили на цьому напрямі значні сили, намагаючись на локальному фронті продемонструвати свою здатність перехопити ініціативу на полі бою.

Для Збройних сил України, як відзначив у березні 2023 року головнокомандувач Валерій Залужний: *“Оборонна операція на цьому напрямку має надважливе стратегічне значення для стримування ворога. Вона ключова у стійкості оборони всього фронту”*.

Впродовж зими–весни 2023 року в ході запеклих боїв, попри перевагу в артилерії та у повітрі російські війська не змогли ані оточити українські війська у Бахмуті, ані прорвати українську оборону. Проте ціною величезних втрат росіянам вдалося відтіснити українські війська з міської забудови. В травні окупанти оголосили про зайняття Бахмута. Проте українські підрозділи усе таки зберегли позиції у південно-західній околиці міста (“район літачка”).

У ході бойових бій війська РФ повністю зруйнували всю інфраструктуру та житловий фонд Бахмута – місто перетворилось на спалені руїни.

У другій половині травня українські війська розпочали контраступальні дії на флангах Бахмута. Впродовж червня–серпня українські війська з боями зайняли височини на північ та на південь від міста, зокрема біля села Кліщіївки.

Станом на серпень 2023 року важкі бої на Бахмутському напрямку тривають.

Українські наступальні дії на південному напрямку. Про їх початок на деяких напрямках повідомило Міністерство оборони України 5 червня 2023 року. 10 червня і Президент України Володимир Зеленський підтвердив, що в Україні ведуться контрнаступальні та оборонні операції.

Російські окупанти від Дніпра до захопленого Донбасу встигли побудувати ешелоновану оборону в декілька смуг завширшки понад 46 кілометрів на певних ділянках із численними мінними полями, протитанковими ровами та надовбами (так звані «зуби дракона»), облаштованими позиціями для артилерії тощо. Вороги зберігають перевагу у повітрі.

У зв'язку із цим темп українського наступу є повільним, проте невпинним. Станом на 21 серпня 2023 року сили оборони України ведуть наступальні операції на Мелітопольському та Бердянському напрямках і на межі Запорізької і Донецької областей. Там українські війська звільнили від окупантів села Старомайорське та Урожайне. Це дає можливість сформуванню плацдарму для подальшого просування до моря.

Не припиняється тиск на ворога і на інших ділянках південного фронту, зокрема на лівому березі Дніпра на Херсонщині. Потенційних напрямків українського контрнаступу стає дедалі більше.

Акція “Сонях”

Відзначення Дня пам'яті захисників України саме 29 серпня обрано не випадково, бо саме в цей день у 2014 році, в ході російсько-української війни та Іловайської операції відбувся потужний прорив української групи військ з російського оточення, де проявився масовий героїзм добровольців і військових, та загинула найбільша кількість українських воїнів. Ті трагічні події російсько-української війни розгорталися на сході України, саме на полях соняхів, які вже дозрівали. І саме під цими соняхами сотні захисників України в боротьбі з ворогом поклали своє життя на вівтар свободи та незалежності нашої країни. Саме тому сонях повинен бути тим символом Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України.

Адже Україна для кожного із загиблих воїнів це є сонце в його душі, яке зігрівало і надихало захищати свій дім. Тому сонях – це не просто символ історичної

мужності українських воїнів, це символ життя України. З чорним, як українська земля, зернятком, що обов'язково проросте, бо українці і далі будуть відроджуватися, скільки б не намагалися їх знищити.

Запрошуємо українців долучитися до щорічної акції “Сонях”.

Рекомендується виготовляти стилізовані соняхи з тканини та розміщувати їх на одязі на лівій стороні грудей. При процесі створення соняхів варто залучати молоде покоління, щоб з дитинства формувати шанобливе ставлення до захисників України та пояснювати значення цього дня для нашої країни.

Сонях має 15 пелюсток жовтого кольору. Пелюстку рекомендовано робити висотою 23 мм і шириною 12 мм. Верхній край пелюстки – загострений. Нижні краї кожної пелюстки закріплені на великому колі діаметром 40 мм з чорного фетру товщиною 1 мм. Маленьке коло з фетру чорного кольору товщиною 1 мм діаметром 30 мм розміщено посередині соняха поверх жовтих пелюсток. Сонях закріплено на основу для значків у вигляді піну (кліпси).

Відео з інструкціями по виготовленню символу «Сонях» за посиланням.

Просимо українців у День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, доповнити одяг соняхом – символом пам'яті захисників України, і тим самим продемонструвати свою шану та повагу.

Також відповідно до «Правил ведення мовлення на теле- і радіоканалах у дні трауру (скорботи, жалоби) та дні пам'яті», затвердженого рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 23 липня 2015 року № 1146, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11 серпня 2015 року № 967/27412, у день пам'яті телерадіоорганізації зобов'язані під час телетрансляції розмістити на екрані відповідне стилізоване зображення або палаючу свічку, які є доречними до відповідної події. Відповідним стилізованим зображенням до Дня пам'яті захисників України є сонях – саме він повинен бути розміщений на екрані під час телетрансляції у цей день.

Рекомендації до першого уроку “Жива історія”

Відповідно до пункту 3 розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 липня 2023 року № 617-р “Про заходи з відзначення у 2023 році Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України” закладам освіти рекомендовано провести перший урок у 2023/24 навчальному році із залученням ветеранів. З метою гідного вшанування героїзму і самопожертви полеглих за Україну, прояву уваги та дбайливого ставлення до родин загиблих, формування активної громадянської позиції

школярів пропонуємо присвятити цей урок “Жива історія” захисникам і захисницям, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. Серед запрошених ветеранів і ветеранок на урок “Жива історія” можуть бути вчителі та вчительки закладу освіти, батьки учнів, партнери школи, представники різних організацій, що захищають територіальну цілісність України зі зброєю в руках. Один із варіантів проведення такого уроку – формат онлайн із вчителем / вчителькою закладу освіти, який зараз служить у лавах ЗСУ та боронить Україну від російських окупантів (звісно, за його / її попередньою згодою та за умов дотримання інформаційної тиші).

Почати урок “Жива історія” варто з оголошення хвилини мовчання.

Вчитель/вчителька після відповідної вступної частини має запросити до слова ветерана/ветеранку сучасної російсько-української війни та заохотити школярів до спілкування, що дасть можливість “олюднити” історію, представити погляд на “великі” події сучасників через невимушену бесіду з ними.

Розмова учнів/учениць із учасником/учасницею бойових дій, ветераном/ветеранкою сприятиме:

- зацікавленню вивченням історії, бо представляє історичний матеріал у всьому розмаїтті, у діалозі з історичними подіями;
- ознайомленню із темою сучасної російсько-української війни в деталях, погляду на її регіональний і людський вимір, зовнішні та внутрішні умови й обставини події;
- з’ясуванню внутрішніх мотивів військовослужбовців і добровольців до захисту Батьківщини;
- розвитку на прикладах героїзму емоційного інтелекту і критичного мислення, ключових і предметних компетентностей;
- розумінню різниці між колективною й індивідуальною пам’яттю.

Поради щодо організації уроку “Жива історія”. Розташуйте учнів і запрошеного ветерана/ветеранку так, щоб усі учасники однаково добре могли бачити гостя і мали змогу вільно спілкуватися з ним (наприклад, колом, півколом). Перш ніж учні розпочнуть бесіду з ним, наголосіть, що діалог із учасником подій олюднює історію, робить її живою. Зрештою, це унікальна можливість відчутти погляд на подію її учасника.

Попросіть учнів бути відкритими, спілкуватися невимушено, адже важливо створити атмосферу довіри. Після цього представте гостя і надайте йому слово, щоб він у загальних рисах розповів про себе – звідки родом, чим займався до війни, який позивний мав, поговоріть із ним про участь в сучасній російсько-українській війні.

Пропонуємо вчителю/вчительці обрати серед учнів/учениць 1–2 модератори розмови (про це можна подбати і напередодні), які задаватимуть питання.

Орієнтовний опитувальник:

1. Як саме ви потрапили на фронт і що надихнуло взяти до рук зброю?
2. Де саме ви служили? Що робили у війську в добровольчому підрозділі?
3. Як ваша сім'я ставиться до російсько-української війни та до того, що ви були в зоні бойових дій?
4. Що вам найбільше запам'яталося? Який спогад про війну є найсильнішим?
5. Чи змінилося ваше ставлення до війни на момент участі і тепер?
6. Як ви схарактеризували б побут і матеріальне забезпечення армії (одяг, продукти харчування тощо) на початок участі в АТО/ООС і нині?
7. Що можете сказати про озброєння української армії?
8. Чи були ви учасником або свідком героїчного вчинку? Що, на вашу думку, є героїзмом на війні?
9. Чи відомі вам факти застосування противником забороненої зброї?
10. Чи стикалися ви з фактами масових вбивств, незаконних ув'язнень, викрадень людей?
11. Як місцеве населення в зоні бойових дій ставиться до української армії? Кого воно підтримує?
12. Що (або хто) вас найбільше підтримувало на війні?
13. Як ви ставитеся до того, що далеко за межами фронту люди наче забувають, що в країні триває війна?
14. Чи змінилися ви під час війни (звички, поведінка, ставлення до життя, сім'ї, Вашого оточення)?
15. Ви часто згадуєте, думаєте про час на фронті?
16. Як би ви хотіли, щоб майбутні покоління пам'ятали цю війну, які мають бути пам'ятники її учасникам?
17. Ви підтримуєте зв'язок з побратимами по зброї? Як склались їхні життя?

Потім попросіть учнів поставити їхні питання ветеранові, надаючи їм слово почергово, але обов'язково після відповіді гостя. Репліки учнів можуть починатися зі слів: “Ви говорили про...”, “Ви пригадували...”, “Уточніть, будь ласка...”, “Що ви відчували...”, “Що вам найбільше запам'яталося?”. Зверніть увагу школярів, що вони мають бути максимально ввічливими й уважними, не переривали оповідання ветерана. По завершенню розмови не забудьте подякувати ветеранові.

Радимо також після зустрічі попросити учнів обмінятися думками й емоціями від того, що почули і побачили за принципом роджеріанської групи – кожний учасник кількома словами (до 5) має чітко описати лише емоції або свій стан (наприклад, я

розчулений/а, вражений/а, роздратований/а, гордий/а, здивований/а, напружений/а; мені щемно, смішно, хочеться плакати, страшно, спокійно і т.д.). Така вправа сприятиме розвитку емоційного інтелекту учнів, допоможе їм навчитися визначати та контролювати власні емоції та переживання.

Крім того, впродовж навчального року рекомендуємо передбачити заходи для підвищення обізнаності школярів про героїзм сучасних захисників України.

Зокрема:

- окремі заняття/виховні години про героїзм українських воїнів у боротьбі за незалежність, наприклад, до Дня захисників і захисниць України, Дня Збройних сил, Дня Соборності та інших;
- конкурси творчих робіт на тему боротьби за незалежність України 2014–2023 роках;
- церемоніал покладання квітів, якщо на будівлі закладу освіти або поблизу є меморіальна дошка, присвячена загиблим воїнам;
- створення або осучаснення шкільних музеїв, експозицій, фотовиставок про події сучасної війни, приділивши окрему увагу загиблим землякам, випускникам, які відзначилися бойовими подвигами та героїчними вчинками. Розглянути можливість розміщення в експозиції елементів військових однострів, спорядження, особистих речей бійців;
- започаткування та систематичне ведення краєзнавчого проекту “Місця пам’яті”.

Можливі форми роботи з ветеранами:

- ❖ діалог про побратимів;
 - ❖ екскурсія в музей із коментуванням або бесідою біля експонатів;
 - ❖ майстер-клас із виготовлення сувенірів-оберегів і передачею їх військовослужбовцям;
 - ❖ екскурсія територією військової частини чи її музеєм, у разі наявності в населеному пункті;
 - ❖ перегляд документальних фільмів з обговоренням;
 - ❖ відвідування місць пам’яті, присвячених захисникам України різних поколінь і відверта розмова біля них;
 - ❖ залучення ветеранів до уроків, предметних тижнів, конкурсів, семінарів, толок тощо;
 - ❖ залучення учнів до волонтерських ініціатив;
 - ❖ створення шкільної групи “Зателефонуй воїну” для підтримки випускників та вчителів школи або земляків–учасників війни;
 - ❖ онлайн-гутірка “Герої не вмирають”;

❖ дискусійна платформа “Військова звитяга”.

Корисні тематичні посилання: ресурси та матеріали Інституту

Інтерактивна карта повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Систематизує інформацію про перебіг російсько-української війни після повномасштабного вторгнення РФ в Україну та її наслідки в регіональному вимірі. Ресурс створений і наповнюється командою фахівців Української жіночої варти та Українського інституту національної пам’яті, доступний за [посиланням](#).

Віртуальний музей російської агресії – перший в Україні інтернет-портал про події та злочини, скоєні під час окупації Російською Федерацією територій України – Криму та частини Донецької та Луганської областей. Ресурс містить найрізноманітніші дані українською та англійською мовами: свідчення очевидців, архівні джерела, усноісторичні джерела, інформацію ЗМІ, рішення та резолюції міжнародних організацій, фото та відеоматеріали.

Портал створений Українським інститутом національної пам’яті, Представництвом Президента України в Автономній Республіці Крим, Офісом Генерального прокурора, прокуратурою АР Крим та міста Севастополя, Міжнародним фондом «Відродження», Центром дослідження безпекового середовища «Прометей».

Інформаційні матеріали до Дня пам’яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України (Міністерство у справах ветеранів України)

Біла книга антитерористичної операції на сході України (2014-1016)

7 років збройної агресії Росії проти України. Інфографіка (Міністерство закордонних справ України)

Указ Президента України від 23 серпня 2019 року No 621 “Про День пам’яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України”

Правила ведення мовлення на теле- і радіоканалах у дні трауру (скорботи, жалоби) та дні пам’яті, затверджені рішенням Національної ради від 23 серпня 2015 року N 1146

Виставка «Україна. Війна в Європі» – про історичні передумови сучасного російсько-українського протистояння, різні аспекти поточної фази війни після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, а також героїчний спротив українського народу, який тримає Україну в фокусі європейського інтересу.

Виставка «Кожен із нас – воїн» – спільний проєкт Сил територіальної оборони Збройних сил України та Українського інституту національної пам'яті про історичну тяглість національного спротиву українців, а також про сучасних захисників України – бійців територіальної оборони.

Вулична виставка «Рашизм – це...» створена спільно Українським інститутом національної пам'яті, Центром стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, а також Національним меморіальним комплексом Героїв Небесної Сотні – Музеєм Революції Гідності. Розкриває зміст та характерні риси квазіідеології – рашизму: культ «скреп» і культ вождя, імперський реваншизм і «победобесіє», агресивна пропаганда та ксенофобія, розповідає про злочини, які здійснюють рашисти.

Виставка «Комунізм = Рашизм» створена Архівом національної пам'яті (Галузевим державним архівом Українського інституту національної пам'яті). Включає 13 історій українців ХХ та ХХІ століть, які постраждали від радянської та сучасної російської влади. Історії проводять паралель між злочинами комунізму та рашизму й доводять, що методи, мотиви росіян зі знищення українців – розстріли, виселення, пограбунки, депортації, фільтраційні табори – не змінюються.

Підбірка матеріалів про історичний контекст російсько-української війни. Зокрема, до неї входять – інтерв'ю в межах проєкту «Історичний спротив» з історикинями Ларисою Якубовою про рашизм та Оленою Стяжкіною про війну в Україні й розпад імперій; статті: Тімоті Снайдера «Чому перемога України важлива для світу», Ігоря Кромфа «Як путінський режим використовує міф про «Велику Вітчизняну», Віталія Баки «Чому депортація маріупольців – це повторення історії?» та інші.

Інфографіка «Чому українці та росіяни історично – не «братні народи». Проєкт Міністерства культури та інформаційної політики й Українського інституту національної пам'яті містить 9 банерів. Наприклад, Україна та Росія розвивалися за різних історичних умов, мали впливи різних сусідів; Україна – не «молодший брат»; Україна – європейська країна.

Рубрики на сторінках Інституту в соціальних мережах (фейсбук, твіттер, інстаграм, телеграм-канал «Історія та пам'ять»): «Героїчні історії російсько-української війни» (#fightforukraine), «Росія вбиває» (#росія_вбиває), «Росія знищує українську культурну спадщину» (#russiaruinsculture), «Загублене дитинство».

Патрони ЗСУ – рубрика на сторінках Інституту в соціальних мережах (фейсбук, інстаграм, телеграм-канал «Історія та пам'ять») під хештегом #ПатрониЗСУ представляє постаті, чий імена мають у своїх назвах бригади Збройних сил України.

Інформаційні матеріали до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України та до 5-річчя звільнення від російської окупації міст східної України **«Вертаємо своє»** містять розділи: історичний контекст війни, ключові повідомлення, хронологія початку російсько-української війни (тайм-лайн війни), нормативно-правові акти України стосовно збройної агресії РФ, міжнародні правові акти, ухвалені у відповідь на російську агресію проти України, термінологічний словник, спогади учасників російсько-української війни.

Брошура «2014: початок російсько-української війни» – проєкт на основі інформаційних матеріалів Інституту до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України. Містить два наративні напрями: історичний контекст і передумови російської агресії 2014 року; хронологія початку російсько-української війни, від окупації Криму до підписання Мінської угоди.

Освітній проєкт 2020 року **«Діалоги про війну»** – три 10-хвилинні відеорозмови учениці з ветеранами сучасної російсько-української війни на теми: «Що таке війна?», «Чому Росія прагне захопити Україну?» та «Що таке сучасна російсько-українська війна?», а також методичні рекомендації.

Серія короткометражних документальних фільмів **«Жінки, які загинули за Україну»** – це проєкт Жіночого ветеранського руху за підтримки Інституту.

Цикл «Нескорені» – три короткі ролики, в яких про воїнів Української повстанської армії розповідають їхні нащадки, котрі нині на передовій боронять Україну від російської агресії.

«Історії місць війни» – відеофіксація спогадів людей, які пережили окупацію і стали свідками воєнних злочинів.

Фільм-реквієм «Імена на стінах».

Серія банерів про перший рік війни (у серії використані фото: Міністерство оборони України, Генштаб ЗСУ, Timothy Fadek, Christopher Occhicone, Dan Kitwood, Віктор Боринець, Salwan Georges, Thomas Peter, Гліб Гаранич, REUTERS).

Видання Інституту:

«Воїни Дніпра: цінності, мотивації, смисли»;

«Дівчата зрізають коси». Книга про жінок на війні;

«Дівчата зрізають коси» англійською мовою / «Girls cutting their locks»;

«Волонтери: Сила небайдужих»;

«Капелани. На службі Богу і Україні»;

«Люди «сірої зони»: свідки російської анексії Криму 2014 року».

Над матеріалами працювали співробітники Українського інституту національної пам'яті: Олена Охрімчук, Ганна Байкеніч, Володимир Тиліщак